МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
БОЛГАРСЬКА АКАДЕМІЯ НАУК

Інститут української мови Національної академії наук України
Інститут мовознавства імені О. О. Потебні
Національної академії наук України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Інститут літератури Болгарської академії наук
Інститут болгарської мови імені професора Любомира Андрейчина
Болгарської академії наук
Шуменський університет імені Єпископа
Константина Преславського
Науковий центр православної культури і мистецтв
«Святий Архангел Михаїл» (Шумен)

Присвячено 300-річчю від дня
народження Григорія Сковороди

МАТЕРІАЛИ

II Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті

СВЯТИХ КИРИЛА І МЕФОДІЯ

Київ — Софія — Харків — Шумен
Харківське історико-філологічне товариство

18 травня 2022

Матеріали ІІ Міжнародної славістичної конференції, присвяченої пам'яті святих Кирила і Мефодія / за заг. ред. О. О. Маленко. Харків – Шумен : ХНПУ; ХІФТ, 2022. 375 с.

Рекомендувала до друку вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди
(протокол № 5 від 24 червня 2022 року)

ISBN 978–966–1630–55–9

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів
видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Редакційна колегія:

Маленко Олена, докт. філол. наук, проф.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Корнієнко Світлана, канд. філол. наук, доц., докторант; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Нестеренко Наталя, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Полозова Олена, канд. філол. наук, доц.; ХНПУ імені Г. С. Сковороди
Петришина Ольга, канд. філол. наук, доц.; ТНПУ імені Володимира Гнатюка

Рецензенти:

Нелюба Анатолій, докт. філол. наук, проф.; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Горголюк Ніна, канд. філол. наук, доц., заступник директора з наукової роботи; Інститут української мови НАН України
Кравець Лариса, докт. філол. наук, проф.; Закарпатський угорський інститут імені Ференца Ракоці ІІ

У «Матеріалах» уміщено доповіді українських, болгарських, польських, словацьких мовознавців, літературознавців, істориків, педагогів-методистів, магістрів, магістрантів, які взяли участь у ІІ Міжнародній славістичній конференції, присвяченій пам'яті святих Кирила й Мефодія, що відбулася в Харкові 18 травня 2022 року. Питання наукового обговорення висвітлюють основні напрями сучасних досліджень у мовознавстві, літературознавстві, історії, дидактиці.

Для науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, учителів.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна, 61002

© Автори доповідей, 2022
© Дизайн Т. Лисиченко, 2022

Маринова-Панова Мария / Маринова-Панова Марія

ПРИКАЗКАТА ЗА «ХЕНЗЕЛ И ГРЕТЕЛ» В СЕРИАЛА «ИМАЛО ЕДНО ВРЕМЕ» — ТРАДИЦИОННИ МОТИВИ И ФИЛМОВА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ 254

Мілтенова Анісава

ИЗ ИСТОРИЯТА НА БЪЛГАРО-УКРАИНСКИТЕ ЛИТЕРАТУРНИ ВРЪЗКИ ПРЕЗ XVI–XVIII ВЕК 259

Муслієнко Олена

ВОЛОДИМИР ДРОЗД. ПОВІСТЬ «ИРІЙ»: АБСУРД У СТРУКТУРІ ХИМЕРНОГО ТВОРУ 266

Нестеренко Наталя

УКРАЇНСЬКО-БОЛГАРСЬКЕ КУЛЬТУРНЕ ПІДНЕСЕННЯ В XIX СТ. У КОНТЕКСТІ «СЛОВ'ЯНСЬКОГО ВІДРОДЖЕННЯ» 271

Пилева Мария / Пілева Марія

МОРАЛНИ ИНРАВСТВЕНИ НОРМИ В НАЧАЛОТО НА БЪЛГАРСКАТА БЕЛЕТРИСТИКА 278

Радченко Яна

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ПІДЛІТКІВ: ПРОБЛЕМА ЖАНРУ 287

Румянцева-Лахтіна Оксана

ДЕКОНСТРУКЦІЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОСТМОДЕРНОГО РОМАНУ: СІМЕЙНА САГА ОЛЕГА КОЦАРЕВА «ЛЮДИ В ГНІЗДАХ» 290

Слободян Назарій

ОБРАЗ «ЧУЖОГО» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ ФОЛЬКЛОРІ (НА ОСНОВІ МАТЕРІАЛІВ ПРО НІМЕЧЧИНУ) 298

Спасова Андриана / Спасова Андріана

КИРИЛ И МЕТОДИЙ ВЪВ ВЪЗРОЖДЕНСКАТА ПАМЕТ: СПОДЕЛЕНИ ФИГУРИ НА СПОМЕНА 303

ДЕКОНСТРУКЦІЯ В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ ПОСТМОДЕРНОГО РОМАНУ: СІМЕЙНА САГА ОЛЕГА КОЦАРЕВА «ЛЮДИ В ГНІЗДАХ»

Румянцева-Лахтіна Оксана
здобувачка ступеня доктора філософії кафедри української літератури та журналістики імені професора Леоніда Ушкалова, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.
roksik2911@gmail.com

Останні десятиліття в українській літературі знаменували появу сімейних саг. Серед письменників-романістів цей жанр став надзвичайно популярним, а серед реципієнтів — затребуваним, адже з давніх-давен людину цікавили розповіді про родовід. Якщо в XIX–XX столітті у вітчизняній літературі були популярні сімейні хроніки, то на сьогодні поширеним серед письменницької аудиторії стали сімейні саги.

«Сімейна сага — це великий роман мінімум на 500 сторінок, в якому описується життя кількох поколінь родини на тлі історичних подій певної країни чи місцевості. Пишучи сімейну сагу, письменник переосмислює різні періоди національної історії та показує, як змінювалися умови життя впродовж епох» [Рикун, 2018].

Українська література вищезазначеного періоду (початок XIX століття), формуючись під впливом складних внутрішніх та зовнішніх процесів, характеризується активним художнім пошуком. Серед калейдоскопічної зміни світоглядних систем, суспільних катаклізмів, зростаючого науково-технічного потенціалу, появи нових засобів комунікації література не могла залишатися на застарілих позиціях [Підопригора, 2018].

Сучасна мистецька доба спонукає письменників до нових пошуків, художніх експериментів у літературі. 2017 року друком вийшов сімейний роман О. Коцарева «Люди в гніздах». Крім сімейної саґи, у «Людях в гніздах» можна побачити ознаки історичного епосу, детективу, пригодницького та соцреалістичного роману, а також елементи англійської сатиричної прози, роману доби романтизму, оніричних та сюрреалістичних модерністських експериментів [Ківа, 2018].

«Українські літератори написали чимало родинних саг, і їх видання подекуди починає ставати схожим на конвеєр. Деякі на-

працьовані прийоми та правила повторюються, а творчі знахідки зустрічаються дедалі рідше. Не дивно, що автори, схильні до критичного погляду на літературу та пародій, до яких належить і Олег Коцарев, убачають у цьому привід для кепкування. Тому новий його роман «Люди в гніздах» можна вважати літературним жартом, або й шаржем» [Шинкаренко, 2018].

Автор роману Олег Коцарев більш відомий як поет, перекладач і літературний критик, але в цьому романі він розповів історію власної родини від XVII століття (від Устименків, Ґлова, Крамаренків) до сьогодення, зробивши персонажами себе, дружину й маленьку доньку. Основні події відбуваються у XX столітті, де наша історія була сповнена протиріч. «Це — історія про цупке тривання, виживання цієї сім'ї у революційному буревії, що прокотився Україною сто років тому; про життя, повне страху перед комуністичним терором і нацистською окупацією. І попри те, що Олеговій бабусі Валі не надто солодко велося через вчинок свого батька, що погодився бути мером при нацистах і висилати євреїв з їхніх помешкань, щодо комуністів вона теж була непохитною. Як розповідала Олегові уже його мама, «радянських патріотів у тій родині не було [Кабачій, 2019].

Сам автор в інтерв'ю зізнається, що найважче йому було писати роман «Люди в гніздах»: «…я використав чимало родинних історичних легенд, із різних родин, але найбільше зі своєї родини. Звісно, я їх радикально переробив, один із головних сенсів роману це фрагментування, розпад, деконструкція таких легенд. Але все одно це дуже емоційна, дуже чутлива матерія, тож навіть у найіронічніших епізодах залишається добрячий сентиментальний дух» [Чамлай, 2020].

Автор вдало експериментує зі змістом і формою сімейного роману, використовуючи метод деконструкції. Деконструкція — поняття, що окреслює ситуацію відношення до тексту, в межах якої деструкція поєднується з реконструкцією для подолання замкненого та «логоцентричного» характеру цього тексту. Деконструкція як певний методологічний ракурс була запропонована Дерридою, що трактував її як адекватний переклад поняття «Destruktion» Гайдеггера. Деконструкція постає фундаментальною ознакою філософії постмодернізму, навіть більше — усієї культури постмодернізму. Принциповим моментом деконструкції є її ретро-

спективний характер — вона є передусім стратегією не творення, а витлумачення вже наявних текстів [Соболь, 2002, с. 145].

«Коли я запитав Олега Коцарева, чи не була його мета деконструювати жанровий конвеєр, зупинити його, засунувши в коліщатка лом або сокиру, він відповів мені, що так, приблизно так виглядало одне з його художніх завдань. Звісно, конвеєра це не зупинить, але принаймні створить враження альтернативи» [Шинкаренко, 2018].

На початку роману є важлива художня деталь-символ — старий годинник, яким хоче погратися хлопчик Алі. Хлопчик довго роздумує: чим же краще погратися — старим годинником чи військом пластикових курей? Урешті-решт, він береться за годинник, але зібрати все докупи знову не може — це і є натяк на деконструкцію щодо інтерпретації тексту роману: розібрати — зібрати, а потім подивитися: запрацює чи ні?

– Алю, головне розкласти все в тому ж порядку, в якому ти виймав, а потім так само вставити назад. — Ма, і що, все складалось? — Не просто складалось, а й працювало. — Я не вірю. — Ну, не вір! [Коцарев, 2018, с. 3].

«Розібрати — подивитися, як зроблено — зібрати назад — та ще й так, щоб не просто працювало, а працювало краще, ніж було. І при цьому розуміти, що таку саму процедуру повторити знову один-в-один не вдасться ніколи. Це і є деконструкція, хоч вір, хоч не вір. Родинна історія, яка включена в новий контекст, перестає бути просто родинною історією. І за шаблонами «автор згадує елегійне дитинство» може стояти щось цікавіше, підказують нам. Деконструкція — це провокація, завжди» [Улюра, 2018].

Роман написано в іронічно-гумористичній манері. «Люди в гніздах» — це історія кількох поколінь родини Устименко-Ґлова-Крамаренків-Коцаревих, що починається від XVII століття й триває до наших днів. Усе починається досить конвенційно, немовби в романах Юрія Сороки: писар Петро Устименко та лікар Іґнацій Ґлова потрапляють у полон до ляхів, і ті їх страчують. Коцарев буквально копіює інтонацію з роману Сороки «Іван Богун»: «Мушкетний залп громом прокотився під низькою стелею світлиці, і одразу ж усе заволокло густим та ядучим димом». І перший же ж лом у конвеєр саг — сама манера страти: обох саджають на палю. Повторення цієї сцени породжує відчуття, що читаєш не

стандартну драматургійну схему із підручника «Як за три дні написати сценарій на мільйон доларів», а розглядаєш якийсь чудернацький візерунок. Бо що таке ці двоє на палях? Не що інше, як симетричний елемент орнаменту, «ворота» в текст. «Настромлені на палі український козак і польський шляхтич були і залишилися найкращими символами Непорушної Дружби Обох Народів» — це ж просто картинка з листівки чи аверсу сюрреалістичної монети! І відчуття орнаментальності подій не покидає до самого кінця книжки. До того ж автор його час від часу підживлює, іноді навіть прямо кажучи: «Кожен стиль, час і місце мають свою неповторну геометрію» [Шинкаренко, 2018].

Сам текст роману можна читати уривками й з будь- якого місця, з будь-якої частини, бо вони мають рівноцінне значення, адже через деякий час читач може заплутатись у родинних зв'язках і сімейних історіях, які репрезентує автор. «Це — роман-печворк, одна таки історія — але з яскравих уривків, одірваних і пришитих, і перепришитих навмання гудзиків та кишень, мотузок та клаптів, така дуже дизайнерська ряднина, в яку можна загорнутися, як у ту зігріваючу ковдру, що її накидають рятівники на когось щойно витягнутого з якоїсь катастрофи» [Герасим'юк, 2018]. Наприклад, цікавою є вставна новела «Фортепіано. Вставна новела, взята зі збірника "Київ у слов'янських літературах"». Йдеться про експропріацію більшовиками фортепіано, його хотіли забрати в родини Устименків, але голова родини вирішив поборотися за інструмент, а коли родина вивезла інструмент на вокзал, але у вирі революційних подій під час переїзду до Харкова фортепіано забули на київському вокзалі. Отже, власність у часи революцій втрачає свою цінність: фортепіано, яке так довго рятували від експропріації, ризикуючи навіть власним життям, врешті просто забули на вокзалі. І тут на сцені роману з'являється ще одна стратегія автора: фальсифікація історичної правди. Сам цей термін «історична правда» є доволі сумнівним, оскільки мало хто з дослідників історії може із стовідсотковою впевненістю сказати, що ж відбувалося насправді.

Тому ми можемо говорити лише про панівну на даний момент версію подій, щодо якої суспільство дійшло певної згоди. Саме тому терміном «історична правда» в західній традиції послуговуються не тільки історики, а й психоаналітики. Зігмунд Фройд вва-

жав, що історична правда — лише симптом, який вказує на певне захворювання. Тобто потрібно спитати психічно хворого, що саме на його думку відбувалося, аби дізнатися, чим він захворів. Тому ми не можемо говорити про якусь єдину історичну правду, а лише про різноманітні версії її фальсифікації з метою вказання на певний симптом [Шинкаренко, 2018].

Над доволі серйозними фактами (голод під час німецької окупації й пограбування складу з консервами в Харкові) автор говорить жартівливо: «Люди вискакували на вулицю, гублячи трофеї, вслід їм лунала автоматна авангардна музика. Але діти експериментальної доби більше не хотіли експериментів — навіть без правильних вказівок згори їм тепер милішою була струнка класика з лагідним романсом» [Коцарев, 2018, с. 121]

У той час, коли насичена пафосом історична література змушує читача пишатися одними своїми родичами і зневажати інших, книга Олега Коцарева показує інший шлях: прийняття і примирення не лише з тим, ким були вони, але й з тим, ким є сам читач (частиною якого роду, людиною з якого «гнізда») [Гладун].

Найширше у романі описано події XX століття. Один із героїв того часу — Віктор Коцарев, єфрейтор Червоної армії, він постійно запізнювався (до дніпропетровського військкомату він запізнився через те, що луснув ремінь). Віктор брав участь у Другій світовій Як не дивно, але йому врятувало життя вміння свистіти. Поранений Віктора було покинуто на полі бою, чоловік свистом відігнав вовків. «Але похоронка вже була написана і відправлена», тож на монументі загиблим фронтовикам ще за його життя викарбували «Коцарев В.Ю.».

На іншому боці в цій війні опинився професор Олексій Крамаренко (колаборант, обербургомістр Харкова, який служив німцям). Син професора, Олег Крамаренко, якого ледь не репресували за перстень із лірою, під час Другої світової стає подвійним агентом-шпигуном, за що потім й був розстріляний. «Ну, аякже! 1909 рік народження, Олеже Олексійовичу, накладає свої обов'язки. Героєм тут мало кому випаде стати, а от актором універсального плану має бути практично кожен» [Коцарев, 2018, с. 116].

Навіщо Олег Коцарев розповідає ці, здавалося б, не дуже приємні сюжети, у чомусь навіть табуйовані історичною пам'яттю? І чому однаково спокійно змальовує козаків і поляків, чер-

воноармійців, колаборантів і шпигунів? Бо всі вони — частина приватної, родинної історії. І замість того, щоб заперечувати їх існування, гніватися і засуджувати за ті чи інші вчинки або ж, навпаки, намагатися виправдати, автор приймає їх з усіма вадами і «хворобами». Персонажі тут насамперед — люди, у всіх значеннях слова, а вже потім — громадяни, представники того чи іншого руху або політичної течії [Гладун].

Автор з повагою ставиться про своїх родичів, але не забуває про висміювання їхніх окремих вад. Наприклад, пластикові кури, про яких згадано в пролозі, відіграють символічну роль двічі. «Перша історія — про батька, якого баба Приня-ворожка навчила, як водити курячою кісткою по пухлині на нозі. Тим дитя врятувалося від каліцтва. Друга історія: невільного (по-дурості) дезертира сестра викупила зі штрафбату, притаскавши товаришу начальнику повну сумку їдла, і серед всього — смажену курку, шматок котрої прилип до щоки військового-хабарника. Так він і посміхався — усією куркою (і це не кострубатий поетизм, це пряме посилання). Ті кури – обереги, тому вони і не іграшка; їх не просто не цікаво розбирати, як годинник; цього в жодному разі не можна робити! Сакральне не надається до аналізу, сакральне не надається до деконструкції. У «Людях в гніздах» важливі якраз ті, про кого «забувають» нам розказати. Бо насправді цінним не граються» [Улюра].

У той час, коли насичена пафосом історична література змушує читача пишатися одними своїми родичами і зневажати інших, книга Олега Коцарева показує інший шлях: прийняття і примирення не лише з тим, ким були вони, але й з тим, ким є сам читач (частиною якого роду, людиною з якого «гнізда») [Гладун].

Цікавим є фінал роману, коли родичі приходять до автора (чи то в сні, чи то в напівмаренні) поговорити про художній метод роману, що нагадує епізод з комедії «Мина Мазайло» М. Куліша, але декого він навіть не впізнає. «З фіналом в «Людях в гніздах» — біда катастрофічна, прямо скажу, але саме цей момент — із незнайомцями, котрі прийшли висказати своє «фе» за (не)написані про них історії – виглядає симпатично і глибоко. Бо цей елемент розповіді, зокрема, розшифровує, чим в просторі цього роману-спогаду є, власне кажучи, пам’ять. Згадувати/пам’ятати тут —не моральний обов’язок перед жертвами, не вшанування героїв, не данина

померлим чи щось таке. Оповідач Коцарева згадує своїх рідних не тому, що мусить, а тому, що може» [Улюра].

Пейзажі й портрети героїв в романі мають орнаментальний характер: «…інженер-хімік Олексій Іванович Крамаренко, родом з Єлисаветграда. Нашорошена зачіска, закручені догори вуса, що згодом переростуть у гітлерівські "лапки". Кирпатий ніс. Позаду і попереду Харківський технологічний інститут, книжки, карти, вино, вірші, жінки, гойдалка почерку, кераміка, скло, запуск заводів, кафедри, Київ, Буди, Часів Яр, Ізюм, Кам'янець, Харків, переїзди, скандали з начальством…» [Коцарев, 2018, с. 23]. Це вказує на те, що твір можна віднести до експериментальної прози. «В українському літературознавстві поняття «експериментальна проза» часто паралельно вживається з іншими термінами та означеннями (авангардна, деструктивна, «химерна», нова, дивна, синтетична, гібридна, альтернативна, антитрадиційна), може звужуватися або розширюватися. Експериментальну прозу позиціонують як надзвичайно варіативне, рухливе, неоднорідне художнє явище, в якому митці сміливо експериментують із традиційними етичними та естетичними приписами, намагаючись створити оригінальний та інноваційний художній твір [Підопригора, 2018].

«Люди в гніздах» формують новий режим колективної емоційності, котрий потребує зниження патетики щодо такого любого нам міфу про «багатовікові страждання українського народу». Це не історія однієї кумедної сімейки (бо це не так). Але — демонстрація способу, у який ми можемо сміятися разом із ними, страждальцями, — не над ними, а саме разом з ними [Улюра].

Отже, у романі «Люди в гніздах» О. Коцарев використовує метод деконструкції, експериментуючи зі змістом і формою, розширюючи межі жанру сімейного роману. Звісно, автори оригінальних родинних саг могли би закинути автору цієї книжки-деконструції відомий контр-аргумент: «Ламати — не будувати» [Шинкаренко]. Але автор протистоїть узвичаєному світосприйняттю, відмовляючись від належних норм, умовностей та традицій.

Література

1. Герасим'юк О. Книга року BBC: для тих, хто випав із гнізда. BBC NEWS/Україна, 2018. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/features-46505374

2. Гладун Д. Прийняти історію і жити далі. Складні й табуйовані теми у книжці Олега Коцарева «Люди в гніздах». Газета День, 08. 02. 2018. URL: https://m.day.kyiv.ua/uk/article/ukrayinci-chytayte/pryynyaty-istoriyu-i-zhyty-dali
3. Кабачій Р. Сага про відчуття родини. *Наше слово. Рецензії та огляди.* 2019, №4. Електронний доступ: https://nasze-slowo.pl/saga-pro-vidchuttya-rodini/
4. Ківа І. «Люди в гніздах»: роман-калейдоскоп. Часопис «Критика», 2018. Рік XXII, число 1–2 (243–244). URL: https://krytyka.com/ua/reviews/lyudy-v-hnizdakh
5. Коцарев О. Люди в гніздах. Київ : Видавничий Дім «КОМОРА», 2018.
6. Підопригора С. Українська експериментальна проза кінця XX початку XXI століть: «Неможлива література». Монографія. Миколаїв : «Іліон», 2018.
7. Рикун Е. Сімейна сага як культурний феномен у світі та Україні. Weche? 2018. URL: https://www.weche.info/blog/iavishcha-47/post/simeina-saga-iak-kulturnii-fenomen-u-sviti-ta-ukrayini-5697#blog_content
8. Соболь О. Деконструкція. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002.
9. Улюра Г. Наступного разу, цур, військо пластмасових курей! Збруч, 2018. URL: https://zbruc.eu/node/76803
10. Чамлай К. 10 питань Олегу Коцареву. PEN Ukraine :#PEN_TEN: Інтерв'ю з Олегом Коцаревим, 2020. URL: https://pen.org.ua/pen_ten-interv-yu-z-olegom-kotsarevym
11. Шинкаренко О. Люди в гніздах: токсична реакція на родинні саги. ЛітАкцент, 2018. URL: http://litakcent.com/2018/02/08/lyudi-v-gnizdah-toksichna-reaktsiya-na-rodinni-sagi/

Румянцева-Лахтина Оксана. ДЕКОНСТРУКЦИЯ В ИНТЕРПРЕТАЦИЯТА НА ПОСТМОДЕРНИЯ РОМАН: СЕМЕЙНА САГА НА ОЛЕГ КОЦАРЕВ «ХОРА В ГНЕЗДАТА»